

Gömöri György: Elvándorlók és elvagyódók. Esszék, tanulmányok

Szombathely: Savaria University Press, 2021, 244 l.

NÉMETH S. Katalin

BTK Irodalomtudományi Intézet, nyugalmazott tudományos főmunkatárs

ORCID: 0000-0002-7322-1205

Ismerve a kötet szerzőjét, a jelenleg Londonban élő, budapesti születésű polonista irodalomtörténész életútját és munkásságát, kötetének címe rögtön felkelti az érdeklődést. Gömöri György egyetemistaként 1956 után menekült el Magyarországról, tanult Oxfordban, 1960–1961-ben amerikai lengyel ösztöndíjasként élt Indonéziában, tanított a berkeley-i Kalifornia Egyetemen, kutatóként dolgozott a Harvardon, Birminghamben, és 1969–2001 között tanított a Cambridge-i Egyetemen. Tehát, ha valakire, akkor órá valóban illik a címben meghatározott két fogalom: az elvándorlás és az elvagyódás.

Hogy a magyar írókat ilyen egyértelműen ezzel a két meghatározással rendszerezi, elgondolkodásra készítet. Rögtön a kötet első mondatában kategorikusan két csoportba sorolja a régi és újabb magyar szerzőket: „A magyar irodalomban [...] két fő alakzatot, viselkedésmódot különböztethetünk meg: az elvándorlókét és az elvagyódókét.” (7.) Az elvándorlókat további két minősítéssel illeti: megkülönböztet utazókat és emigránsokat. Ezt még el is fogadhatnánk, hiszen Gömöri tanulmányai, személyes ismeretségen alapuló visszaemlékezései szerint valóban sok „elvándorló” írónkra jellemző ez a kategorizálás. Kicsit nehezebb értelmezni az elvagyódás mibenlétét. Gömöri ebbe a csoportba sorol mindenkit, akinek személyes vagy irodalmi kapcsolata volt külföldi szerzőkkel, foglalkozott nem magyar nyelvű irodalommal, kultúrával, vagy éppen csupán fordított valamely idegen nyelvből. A magyar fordításirodalom több évszázados történetének ismeretében azonban nem mindig tartjuk elfogadhatónak, hogy a fordítás egyben elvagyódást is jelent. Nem valószínű, hogy Arany Shakespeare-fordításai hazájából való elvagyódását fejezik ki, de gondolhatunk a 20. század hatalmas fordításirodalmára is. Vajon Németh László azért fordított klasszikus orosz regényeket, mert oda vágódott? (Kétségtelen, Némethről Gömöri nem ír.) A *Nyugat* „szép hűtlenek”-nek nevezett (Rába György) műfordító költői sem biztos, hogy hazájukból vágódtak el, legfeljebb szélesebb kitekintésre vágytak, és más kultúrák megismertetésével gazdagították imádott anyanyelvüket. De a szocializmus virágkorában csupán fordításból megélő költőink, más publikálási lehetőség híján, valóban azért fordítottak – nagyon gyakran nyelvtudás hiányában, nyersfordítás segítségével – idegen nyelvből, mert elvagyódtak? Vajon hová vágódott Áprily Lajos csodálatos *Anyegin*-fordításával vagy Turgenyev, Lermontov,

Nyekraszov, Gogol költői szövegeivel, esetleg éppen a *Peer Gynttel*? Kétségtelen, lehetett bennük olyan elvágódás, hogy cenzúra mentes jobb körülményekre vágytak, ahol anyanyelvükön saját műveik is megjelenhetnek, de a gyakran gályarabként végzett fordítói munka nem az elvágódás érzelmi terméke, légyen az bármilyen – néha az eredeti műnél – kiválóbb alkotás.

Gömöri György köete 1989 és 2021 között keletkezett írások közül válogat. A kötet címadó esszéjét értelmezve a felületes olvasó azt gondolhatná, hogy ez az írás éppen az összeállított dolgozatok bevezetőjeként készült, azonban hamar rájöhetünk, hogy inkább összefoglalója Gömöri érdeklődési körének, amelyből a több mint harminc év alatt keletkezett és csak folyóiratokban publikált írásokban kapunk mutatványt. A szerző a most összegyűjtött tanulmányokat és esszéket három nagy fejezetbe csoportosította. A hosszabb és többnyire valóban jegyzetekkel ellátott tanulmányok időrendben, Petőfítől a kortársakig, konkrétan a 19. század elejétől a 21. századi karantén idejéig ad ízelítőt abból, ami a szerzőt ebben a hosszú időszakban foglalkoztatta. A kötet legtöbb írása ugyan magyar szerzőkkel foglalkozik, de felfűzhető az angol nyelvterületen tanuló és oktató irodalomtörténész és a lengyel irodalom tudósának érdeklődési fonalára. A másik, szinte minden írásban tetten érhető közös motívum a személyesség, legyen szó több évszázados irodalomról vagy a kortársak megnyilvánulásairól, Gömöri Györgynek mindig van vagy olvasmányélményre vagy találkozásra hivatkozó szubjektív megjegyzése, amely elevenné teszi a legszárazabb filológiát is.

A *Petőfi ír „súgója”* – Thomas Moore című tanulmány 1989-ben keletkezett. Mivel Gömöri a kötetben nem változtatott korábban megjelent tanulmányain, és a későbbi szakirodalmat – tudatosan – nem építette be a jegyzetanyagba, csupán arra hívjuk fel a figyelmet, hogy hivatkozhatott, esetleg vitatkozhatott volna Képes Géza írásával, amely a címe ellenére terjedelmesen foglalkozik Petőfi Moore-fordításaival is.¹ Gömöri György régi magyar irodalommal foglalkozó tanulmányai olvastán is felfigyelhetünk arra, hogy a tudós irodalomtörténész szívesen foglalkozik olyan kevésbé ismert műfajokkal, mint az alkalmi versek, az „album amicorum”-ba, későbbi nevén emlékkönyvekbe írt rövidebb költemények. Ebben a kötetben két ilyen dolgozatot is találunk. A *Petőfi Sándor emlékkönyvi bejegyzései tükrében* és az *Arany János emlékkönyvi verseiről* címűt. Mindkét írás értékes adalékokat tár föl a nagy versek árnyékában megbúvó alkalmi költészetéről és magánéletéről. Petőfi Borjádón keletkezett verséhez annyi korrigálást tennénk, hogy az *S. Zs. kisasszony emlékkönyvébe* című vers címzettje a valóban az ott élő Sass család lánya, de a Zs. monogram feloldása nem „Zsóka” vagy „Zsike”, hanem Zsófia. Ezt a korabeli sajtó és a család rokonai is számtalan újságikkben, visszaemlékezésben megerősítik, a Petőfi kritikai kiadás 4. kötetének Kerényi Ferenc által írt jegyzetében is szerepel a helyes névazonosítás.² Kicsit megmosolyogtató, hogy a kortárs férfiak emlékkönyvétől elkülönítendő, Gömöri kétszer is használja a hölgyekre az „egy másnemű lény” kifejezést. A kétségtelenül létező, főleg a szexuálpszichológiában használatos kifejezést Gömöri mint költő is alkalmazza, a *Szonett a barátságatlan bécsiekről* című versében „kinek másnemű lény ragaszt szárnyakat” jelzővel illeti a szerelemmel takarékoskodó hölgyeket.

1 KÉPES Géza, „Arany János fordításai Thomas Moore költeményeiből”, *Irodalomtörténet* 52 (1952): 320–326.

2 PETŐFI Sándor, *Összes költeményei: 1945. augusztus–1946*, kiad. KERÉNYI Ferenc (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003), 256.

A polonista Gömöri György érdeklődéséről tanúskodik *Kerényi Frigyes, egy polonofil költő* című tanulmánya. Petőfi barátjáról, aki a szabadságharc bukása után, 1850-ben emigrált Amerikába, Gömöri az Oxfordban megjelent kérészetű lapban, az *Eszmélet* második számában publikált tanulmányt. Legkedvesebb lengyel költőiről, akiknek nagy részét fordította, és néhányukat személyes barátjának is tudhatta, Gömöri a *Negyven éves* Az ismeretlen fa című dolgozatban nyújt adatokban és szubjektív emlékekben is gazdag összefoglalót. Az *ismeretlen fa* című antológiát Gömöri György 1977-ben jelentette meg az Occidental Pressnél, negyven év múlva visszatekintve jogosan állapítja meg, hogy mind válogatása, mind fordítása ma is megállja a helyét, és a magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok történetének fontos dokumentuma. Az elvándorló magyar írókkal régi magyaros kutatásai idején is foglalkozott a szerző, *Tengerre magyar* című eszszéjének első része 2016-ban jelent meg a *Bárkában*, ebben a kötetben a második részt olvashatjuk, pedig a két dolgozat egymást követően tenné teljessé ismereteinket.

Gömöri György két írással is emlékezik egyik legkedvesebb költőjére, Dsida Jenőre. Az *Adalékok a Psalmus Hungaricus genéziséhez és a Dsida megverseli a korhangulatot* című verselemzés megengedi azt a feltételezést, hogy Gömöri több, folyóiratokban megjelent Dsida-tanulmánya egy tematikus tanulmánykötetet, esetleg monográfiát is megelőlegez. Érdeklődéssel várjuk.

Miként a bevezetőben említettük, Gömöri szinte minden írásába beleilleszt egy-egy személyes élményt, adalékokat saját elvándorlásához vagy emlékeket a közelmúltban elvesztett barátokról. Még a 19. századdal foglalkozó tanulmányokban is olvashatunk olyan megjegyzéseket, hogy a tudós költő miként találkozott olvasmányai során egy-egy kortársnak nem nevezhető szerzővel, vagy milyen közös élményekből ered az irodalmi megközelítés papírra vetése. A *Tengerre magyarban* hivatkozik is egy hányatott tengeri utazására, amely felkeltette érdeklődését a magyar szerzők tengeri élményei iránt, esetleges, véletlenül kezébe került olvasmányai pedig azt bizonyítják, hogy ha nem keresi, akkor is megtalálja a magyar vonatkozásokat, a magyar történelem egy-egy szeletét (*Ne keresd a magyart... úgyis megtalálod*). A *Karantén-napló történeti párhuzamokkal* egy újonnan megjelent Erasmus-kötet kapcsán jut el a Covid-járványig, és Erasmusnak a háború és béke kérdéséről írott elmélkedésétől az amerikai elnökválasztásig. Szilasi László *Luther kutyái* című felkavaró regényéről, Gömöri is bevallja, kétféleképpen ír: személyesen és kritikus szemmel, noha a szerzővel csak egyszer találkozott, egy korábbi regényét viszont elismerően méltatta a *World Literature Today*-ban.

A személyes barátságok, irodalmi kapcsolatok többször alkalmi írásokban, visszaemlékezésekben, nekrológokban idéződnek fel. Két írás címének kezdő szavai is azonosak: *a Kortársam, barátom*, *Csoóri Sándor és a Kortársam, barátom, íróársam, Tamás (Vekerdy Tamás emlékére)*. Közvetlenül a barátok elvesztése után íródtak, a szórványos életrajzi adatok mellett erőteljesebb a szubjektív visszaemlékezés, a barátok elvesztése feletti szomorúság. A visszaemlékezések hangvételét persze meghatározza, hogy Gömöri György hol publikálta írását. Más jellegű információkat kell közölnie a *Bécsi Naplóban*, az Ausztriában élő magyaroknak szánt nekrológban, mint a magyar országos napilapban (*Népszava*) vagy a negyedévenként megjelenő színvonalas irodalmi folyóiratban, a *Bárkában*. A *Bécsi Naplóban* ír Gömöri többek között Illyés Gyuláról, Vársárhelyi Miklósról, Borbély Szilárdról és két emigrációban élő barátjáról, Horváth Elemerről és Sulyok Vincéről, a *Népszavában* a szabadelvű demokrata, Waldorf-pedagógus Vekerdy Tamásról. Konrád György halála után is az elengedhetetlen életrajzi adatokon túl elsősorban a személyes élmények, az 1956-os diákkori találkozás lesz felidézendő, jóllehet az első találkozás em-

lékét Gömöri nem saját memóriájából, hanem Konrád publikált visszaemlékezéséből idézi fel. Különösen érdekes és talán nem bántó a szerző számára, ha a kedves barátjának nevezett Horváth Elemér életrajzát Gömöri által sem ismert adatokkal egészítjük ki. Az élete utolsó éveiben csak a „villámposta” útján ébren tartott barátság megszakadásának okát Gömöri is csak a költő halála után három évvel, Várady Szabolcsnak köszönhetően tudta meg, azonban költői utóéletéről, családjáról és irodalmi hagyatékáról a 2020-as írás megjelenésekor sem szerzett információt. A csornai származású, New York mellett élt Horváth Elemért szülővárosa 2003-ban posztumusz díszpolgárrá avatta, és mint Csorna egyik legnevesebb szülöttének emlékét is ápolja. Az interneten is megtalálható az a félórás film, amelyben unokatestvére, Horváth Róbert szobrász 2019-ben, a költészet napján emlékezik a József Attila-díjas költőre, részletesen felelevenítve a családi kapcsolatokat is.³ Fontos, Gömöri által sem említett információ, hogy Horváth Elemér Rómában hosszabb ideig Thomas Mann legkisebb lányánál, Elisabeth Mannnál lakott, ahol sok irodalmárral megismerkedett, és még Thomas Mann feleségével is pingpongozott. Ami a legfontosabb, ebből az interjúból tudható, hogy a költői hagyaték Horváth Elemér élettársának, Carla Reubennek a vőjénél található (2019-es információ), a csornai múzeumban csupán egy versét őrzi az épület felújításakor elhelyezett időkapszula.

Gömöri György gyűjteményes kötete is egy időkapszula. Különböző korszakokból, különböző műfajú írásokat helyezett egy kapszulába (kötetbe), szinte valamennyi az utóbbi években íródott, összeköti őket a személyes emlékezés és az elvágyódás mellett a visszavágyódás. A két haza irodalmi emlékei, a sokféle kulturális hatás egymás mellé helyezése teszi a kötetet az irodalmi kapcsolatok iránt fogékony olvasók számára kellemes olvasmánnyá.

---

3 *Megemlékezés Horváth Elemér József Attila-díjas költőről*, <http://www.molnarkft.hu/musorarchivum/2019-15-heti-csornai-musor/megemlekezes-horvath-elemer-jozsef-attila-dijas-csornai-koltorol>, hozzáférés: 2022.12.12.